

ALLAH'IN BİRLİĞİ VE TEKLİĞİ (VAHDANİYETİ VE EHADİYETİ) BAĞLAMINDA 'SAMED' İSMİ VE ANLAM ALANI

Resul ÖZTÜRK (*)

Özet

Bu çalışmada İslam'ın Allah anlayışını özetleyen ve İslam itikadı bakımından çok büyük öneme sahip olan İhlâs Sûresi ve bu sûredeki samed kelimesi incelenmiştir. Kendisini hiçbir şeye benzetmeyen ve bütün tasavvurların ötesinde bir varlık olarak tanıtan Allah'ı ancak Kur'an'daki isim ya da sıfatlarla tanıma olanağına sahibiz. Allah'ı olduğu gibi kavrayamayan insan, Allah'ı ancak O'nun kendisini tanıttığı kadarıyla anlayabilmektedir. Kur'an'da Allah'ı bize tanıtan anlatımlardan birisi de İhlâs Sûresidir. Allah bu sûrede kendisini bir ve tek olarak tanıtmaktadır. İhlâs Sûresinde Allah'ın birliğini ve tekliğini ifade bağlamında kullanılan kavramlardan birisi 'samed'dir. Samed kelimesinin birliği ve tekliği ifade eden anlamı ve sûre bütünlüğü göz önüne alındığında bu kelimenin Allah'ın bir ve tek oluşunu ifade eden önemli bir kavram olduğu görülecektir. Samed kelimesinin birisi efendi (seyyid) diğeri de parçalara ayrılmaz (som) olarak anlamlandırabileceğimiz belli başlı iki anlamı bulunmaktadır. İhlâs Sûresindeki samed kelimesini Allah'ın bir ve tek oluşunun başka bir ifadesi olarak anlamak sûrenin bütünlüğü bakımından çok daha doğrudur. Bu çalışmada samed kelimesinin bu anlamının tercih edilmesinin dayanakları sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vâhid, ehad, samed, İhlâs Sûresi, seyyid, som.

In the Context the Unity and Identity of God the Name of 'Samed' and it's Meaning

Abstract

In this study take up the names of God 'es-Samed' and it's connected with the unity and identity of God. The name of samed has got two meanings. These meanings are head master (seyyid) and pure (som). The names of Allah has designated in the Koran. The name of 'samed' is one of them. The name of samed has significances the Allah's unity. For this reason it's related the name of Allah Vâhid and Ehad. In this study taked up the related of samed with Vâhid and Ehad. In the context the Unity and Identity of God the name of samed has got the name of Vâhid and Ehad.

Key Words: Unity, oneness, samed, Surah İhlâs, master, pure (unadulterated).

*) Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

(e-posta: resulozturk65@hotmail.com.)

Giriş

Bu çalışmada İslam'ın Allah anlayışını özetleyen ve İslam itikadı bakımından büyük öneme sahip olan İhlâs Sûresi ve Kur'ân'da bir yerde ve bu sûrede geçen *samed* kelimesi incelenecektir. Kendisini hiçbir şeye benzetmeyen ve bütün tasavvurların ötesinde olarak tanıtan Allah'ı, ancak Kur'ân'daki isim ya da sıfatları ile tanımak mümkündür. Allah'ı tanıma noktasında sınırlı duygu ve akla sahip insanın bunun dışında yapabileceği fazla bir şey yoktur. Gayesi insanlara Allah'ı olduğu gibi tanıtmak olmayan Kur'ân ise Allah'ın zatından ve sıfatlarından bahseder ancak O'nun zatının ve sıfatlarının hakikatini bildirmez. Kur'ân, Allah'ı tanıtırken Yaratıcı ile yaratılan arasındaki karşılıklı ilişkileri esas almaktadır. Kur'ân, Allah'ı insanların anlayacakları, zâtına yaraşır; gerçeklikleri olan ancak mahiyetini idrak edemeyecekleri bir takım nitelemelerle niteler ve Allah'ın fiillerini ve icraatlarını bildirerek O'nu bize tanıtır.¹ Buna göre Kur'ân müşahede edemediğimiz gayb âlemini bize müşahade ettiklerimizle anlatma durumundadır.²

Kur'ân'daki Allah'tan, O'nun zâtından, sıfatlarından, fiil ve isimlerinden bahseden ayetlerin anlamlarının net ifadeler (muhkem) olmayıp anlaşılması zor ifadeler (müteşâbih) olmaları da Allah'ın zatının hakikatini olduğu gibi anlamının imkansızlığını göstermektedir. Bu ayetler gerçek (lâfzî) anlamıyla alındıklarında teşbihî anlayış kaçınılmaz olmaktadır. Kur'ân, Allah'ı anlatırken birçok noktada sınırlı da olsa insanbiçimci, başka bir ifadeyle teşbihî dil kullanmıştır.³ Teşbihî anlatımın yanında tenzihî dil de kullanarak insanları teşbihe düşmekten sakındırmış ve böylece durumu dengelemiştir. Bu nedenle Kur'ân'da Allah'ın zât, sıfat, fiil ve isimlerinden bahseden ayetlerin Kur'ân'ın felsefî sistemine uygun bir tarzda yorumlanmasının gereği ortadadır. Özellikle Allah'ın büyüklüğü ve azametinin insanların anlayabilecekleri bir takım benzetmelerle, rumuz ve örneklerle anlatıldığını göz önünde bulundurarak⁴ bu konudaki ayetleri yorumlamak zorunludur.

Allah'ın kendisini özlü olarak tanıttığı İhlâs Sûresini ve bu sûredeki anlatımları kavrayabilmek için Kur'ân bütünlüğü içerisinde teşbihî ve tenzihî anlatımın göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Allah'ın kendisini tanımlarken seçtiği *Samed* isminde de bu gerçekliği göz önünde bulundurmak gerekir. Bu çalışmada İhlâs Sûresi'ndeki '*samed*' kavramı Kelâmî açıdan değerlendirilirken bu durum sürekli olarak göz önünde bulundurulacaktır.

¹ Suat Yıldırım, *Kur'ân'da Uluhiyyet*, Kayıhan Yay., (1. bsk.), İst. 1987, s.36.

² Nadim Macit, *Kur'an'ın İnsan Biçimci Dili*, Beyan Yay., İst. 1996, "Önsöz", s. 10.

³ Macit, a.g.e, "Giriş", s. 14.

⁴ Mesut Okumuş, *Kur'an'ın Felsefî Okunuşu*, İbn Sina Örneği, Araştırma Yay., Ankara 2003, s.82.

İhlâs sûresi İslam'ın Allah anlayışını özet bir şekilde anlatan Kur'an'ın en kısa sûrelerinden birisidir. Bu sûre İslam geleneğinde çok yerinde bir tanımlama ile 'Kur'an'ın özü' olarak tanıtılmıştır.⁵ Tevhid fikrini son derecede özlü ve açık olarak ele almasından dolayı bu sûrenin diğer bir adı da Tevhid Sûresidir.⁶ İhlâs Sûresinde Kur'an'ın ulûhiyet tanımı özetlenmektedir. Sûrenin titiz bir tahlili ile bu sûrede Allah'a atfedilen (ispat) ve Allah için düşünilemeyen (selb) anlamların yoğun bir biçimde ve bir arada sunulduğu görülecektir.⁷ Fahreddin er-Razi bu sûrenin adlandırılmasındaki ihlâs ve tevhid ilişkisine dikkat çekmekte ve şöyle demektedir: "Bu sûrenin içeriği sadece tevhiddir. Tevhidin ihlâs olarak isimlendirilmesi şundandır: Kişi şayet Allah'tan başka sığınak (melce'), dayanak (mence') ve Rab olmadığını bilirse tevhidi yalnızca (hâlisen) Allah'a isnat etmiş olur. O zaman onun ihlâsı başka herhangi bir Rab kabul etmeksizin Allah'a sığındığından tam olmuş olur."⁸ İbn Teymiyye de İhlâs Sûresinin İslam itikadı açısından taşıdığı öneme dikkat çekerken sûrenin Rahman'ın niteliği ve tanımını olduğuna vurgu yapar ve Kur'an'ın üçte birlik bölümünü içerdiğini ifade eder. Ona göre sûre, Allah'ın isimleri, sıfatları ve bunların kapsadığı kavramlara ilişkin bilgiler vermektedir.⁹ Bu sûrede Allah'ın birliği (tevhid) anlayışının, son derece safllaştığını ve sınırlarının çok daha belirginleşip içeriğinin zenginleştiğini görmekteyiz. Allah'ı niteleyen özellikler bu sûrede bir arada, yoğun, net ve sınırları belli bir şekilde başka bir yerde nadiren anlatılmıştır.¹⁰

İhlâs sûresinin nüzul sebebinin bilinmesi sûreyi anlamada çok önemli katkılar sağlamaktadır. Tefsir kaynaklarında aktarılan sûrenin nüzul sebebinin şu şekilde özetlemek mümkündür: Müşrikler (bazı rivayetlerde de Yahudiler) Hz. Peygamber'e gelerek ona, inandığı Allah'ın özelliklerini sorarlar ve sûre bu olay üzerine nazil olur.¹¹ Mücahid ise Hz. Peygamber'e soruyu yöneltenlerin Kureyşliler olduğunu bildirmektedir.¹² Ahmed b. Hanbel ve diğer bazı hadis âlimlerinin Ubeyy b. Ka'b'dan naklettikleri bir hadise göre İhlâs sûresi müşriklerin Resulullah'a, "bize Rabbini tanımla" demeleri üzerine nazil olmuştur. Daha sonra Hz. Peygamber sûre ile ilgili olarak şu yorumu yapmışlardır: *Samed, kendisi doğmayan, bir başkasının da*

⁵ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Ankara 1996, s.48.

⁶ İhlâs Suresinin adı ve bu ada ilişkin yorumlar için bkz. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, Eser Neşriyat, İst. 1979, IX/6269-6270; Mehmet Paçacı, "İhlâs Suresi'nin Sami Geleneği Perspektifinden Bir Tefsiri", *İslamiyat*, c.1, sayı:3, 1998, s. 51.

⁷ Yıldırım, *Kur'an'da Ulûhiyet*, s.39.

⁸ İmam Fahreddin Muhammed b. Ömer er-Razi, *Şerh-u Esmâillahi Tealâ ve's-Sıfât*, Thk. Taha Abdurrauf Sa'd, 2. b., Beyrut 1410/1990, s.143.

⁹ İbn Teymiyye, *İhlâs ve Tevhid (İhlâs Suresinin Tefsiri)*, Thk. Abdülâlî Abdulhamîd, Çev. Abdi Keskinsoy, Pınar yay. 1. b., İst. 2001, s. 26.

¹⁰ Paçacı, a.g.m., s.64.

¹¹ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'an*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1408/1988, XV/342-343.

¹² Mücahid b. Cebr, *Tefsiru'l-Mücâhid*, Thk. Abdurrahman Tahir b. Muhammed Surti, Katar 1976, s.794; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV/342-343; Hâfız İbn Kesîr, *Tefsiru'l Kurani'l-Azîm*, Kahire, 1423/2002, VIII/490; Paçacı, a.g.m., s.51.

doğurmadığı varlık demektir; çünkü bir canlıdan doğan varlık bir süre sonra mutlaka ölecek, her ölen varlık ise arkasında miras bırakacaktır. Oysa Allah ne ölüyor nede kendisine mirasçı olunur.”¹³ Diğer bir rivayette de İhlâs sûresinin nüzulü, Yahudi Abdullah b. Selam’ın Müslüman oluşuna sebep olan olaydır. Abdullah b. Selam Hz. Peygamber’e gelir ve Hz. Peygamber ona kendisinin Tevrat’ta Allah’ın elçisi olarak bildirilip bildirilmediğini sorar. Bunun üzerine İbn Selam, Hz. Peygamber’e Allah’ın özellikleri hakkındaki sorusunu yöneltir. Bu sırada Cebrail gelir ve sûreyi vahyeder. Hz. Peygamber sûrenin tamamını okuduğunda İbn Selam şahadet getirir ve daha sonra Medine’ye döner.¹⁴ Sûrenin indirilişinde farklı kahramanlar ileri sürülse de rivayetlerde Hz. Peygamber’e yöneltilen bir sorgulamanın gerçekleştiğinde ve bu sorgulama sonucunda sûrenin nazil olduğunda ittifak vardır.¹⁵ Burada Hz. Peygamber’e soru yöneltenlerin çeşitliliği arasında herhangi bir Hristiyan’ın bulunmaması dikkat çekmektedir. İlk döneme ait tefsirlerdeki nüzul sebeplerine ilişkin rivayetlerde Hristiyanlara hiçbir şekilde atıfta bulunulmamaktadır.¹⁶ Bu durum, *samed* kelimesine verdiğimiz anlama göre Sûre tercüme edilirken yeniden değerlendirilecektir. Sûrenin Mekke’de indiği anlaşılmaktadır ve tefsirler sûrenin Mekke’de indiği zamanda yakın bir kanaat sergilemektedirler.¹⁷ Paçacı gerek konu ve gerekse de üslup itibarıyla sûrenin Mekke’de indiğini söylemenin mümkün olduğunu düşünmekte ve Thedor Nöldeke, Richard Bell gibi batılı araştırmacıların da sûrenin Mekke’de indiğini kabul ettiklerini nakletmektedir.¹⁸

¹³ Tirmizî, *es-Sünen*, Kitabu Fedâilî'l-Kur'an, H. No: 2900, 1. b., Beyrut, 1408/1987, V/155. İbn Teymiyye, İhlâs Suresi’nin tefsirini yaptığı eserinde *samed*le ilgili hadisleri sıralar. Burada örnek olması bakımından İbn Teymiyye’nin bazı âlimlere dayandırarak verdiği yorumları nakletmek faydalı olacaktır: “Ebû Sa’id El-Eşecc, İkrime’nin *samed* kavramını “kendisinden hiçbir şey çıkmayan varlığın sıfatıdır” şeklinde tanımladığını nakletmektedir. Yine el-Eşecc, İbn Mes’ud’un “*Samed, kendisinde lüzumsuz fazlalık bulunmayan varlıktır*” dediğini rivayet etmiştir. Ne var ki bu rivayetin senedi zayıftır. Ebû Büreyde babasının “*Samed, 'kendisinde boşluk olmayan şey' demektir*” dediğini söylemiştir... Mansûr, Mücahid’den “*Samed, kendisinde boşluk bulunmayan ve zâtı hakkında susulan varlıktır*” dediğini aktarmıştır. İbn Cerir, İbn Abbas’ın “*Samed kendisinde hiçbir boşluk olmayan varlıktır*” dediğini nakletmiştir. Yine aynı müellif Mücahid’den, *samed* kavramının “*kendisinde hiçbir boşluk bulunmayan, zâtının mahiyeti hakkında konuşulamayan varlık*” anlamına geldiğini aktarmaktadır. Aynı haber, İbrahim b. Meyser’e’den de şu şekilde nakledilmiştir: “Mücahid, bir keresinde beni *samed* kavramının anlamını sormam için Sa’id b. Cübeyr’e gönderdi. Sa’id b. Cübeyr bana şu cevabı verdi: “*Samed; kendisinde boşluk olmayan şey, demektir.*” Bkz. İbn Teymiyye, *a.g.e.*, s.38-42.

¹⁴ Muhammed b. İdris İbn Ebi Hatim, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Thk. Esad Muhammed Tayyib, Mekke 1997, s.3475.

¹⁵ Paçacı, *a.g.m.*, s.51.

¹⁶ Paçacı, *a.g.m.*, s.69.

¹⁷ Yıldırım, *Kur'an'da Uluhiyyet*, s.143-145; Paçacı, *a.g.m.*, s. 51-52. Elmalılı sûrenin nerede nazil olduğu konusundaki görüşleri sıraladıktan sonra kendi görüşünün sûrenin Medine’de indiğini yönünde olduğunu belirtir. Bkz. *Hak Dini Kuran Dili*, IX/6272.

¹⁸ Paçacı, *a.g.m.*, s. 52.

ile de teşbihi ve benzeri olmasını kaldırıyor” demektedir.²³ Burada Allah için ispat ve nefiy durumlarının birlikte değerlendirildiği görülmektedir. Süreye genel olarak bakıldığında ilk iki ayetin Allah’ın ne olduğunun, yani O’nun tek ve *samed* oluşunun ifade edildiğini görülmektedir. Allah’ın *ehad* (tek) oluşunun ifade edilmesi ispat olduğu gibi *samed* oluşunun ifade edilmesi de bir ispattır.²⁴ Nitekim İhlâs sûresi’nde Allah kendisini ‘*Samed*’ olarak tanımlamıştır.²⁵ Allah’ın isimlerinin nüzul sıralamasının yapıldığında *Samed* isminin Mekki sûrelerde kullanılan on üçüncü isim olduğu tespit edilmiştir.²⁶ Bu durum aynı zamanda *samed* isminin Allah’ı tanımlama bakımından taşıdığı tarihsel önemi de göstermektedir.

Sûrenin faziletleri konusundaki meşhur rivayet şöyledir: Hz. Peygamber bir keresinde ashabına; “Önüme toplanın ki size Kur’ân’ın üçte birini okuyayım” buyurdular. Bunun üzerine Müslümanlar gelip toplandığında İhlâs sûresini okumuş ve “bu sûre Kur’ân’ın üçte birine denktir” buyurmuştur.²⁷ İbn Teymiyye bu rivayeti şu şekilde yorumlamaktadır: Kur’ân, anlamı bakımından üç ayrı bölümden oluşmaktadır. Kur’ân’ın üçte biri tevhid, üçte biri kıssalar, üçte biri de emir ve yasaklar konusuna ayrılmıştır.²⁸ İbn Teymiyye farklı bir değerlendirmesinde ise Allah’ın zâtı hakkında bilgi verdiği için İhlâs sûresi gibi sûre ya da ayetlerin fazilet yönünden mahlûkata ilişkin sûre -Tebbet vb.- ya da ayetlerden ve yine kullara imanı emredip onları şirke düşmekten sakındıran ayetlerin, borcun yazılmasının emredildiği, faizin yasaklandığı gibi ayetlerden daha yüce konumda olarak değerlendirmektedir.²⁹

İhlâs sûresinde üzerinde önemle durulan konu Allah’ın birliği ve tekliğidir. Allah’ın birliğini ve tekliğini ifade eden iki önemli kavram bulunmaktadır. Bunlar *Vâhid* ve *Ehad* kavramlarıdır. *Samed* kelimesinin de iyice anlaşılabilmesi için *Vâhid* ve *Ehad*’ın ne anlama geldiklerinin bilinmesi önemlidir. Bu nedenle *samed* kelimesine geçmeden önce bu kavramları anlamaya çalışmak istemekteyiz.

Vâhid kelimesi usul âlimlerinin ve dilcilerin tanımlamalarında ‘kısımlara ayrılmayan şey’ demektir. Allah’ın *vâhid* olması ise O’nun var ve tek oluşunu, parçalanmadan ve kısımlara ayrılmaktan mukaddes oluşunu ifade etmektedir. Allah’a vâhid denilmesinden maksat Allah’ın eşinin ve benzerinin bulunmaması, Allah’ın her

²³ Ebû Hamid Muhammed el-Gazzalî, *el-İktisad fi’l-İtikâd*, Şerh, Tahkik ve Ta’lik: İnsaf Ramazan, I. b., b.y.y., s.60.

²⁴ Yıldırım, *Kur’ân’da Ulûhiyet*, s.39.

²⁵ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur’an*, s.48.

²⁶ Bu sıralama şöyledir: Rab, el-Ekrem (Kerîm, Zü’l-Celâli ve’l-İkrâm), Allah, İlah, el-Vekil, Ehlu’t-Takvâ ve’l-Mağfire, sûreRahman, Mâlik (Melik vb.), Zü’l-Arş, el-A’la, Habir, el-Ehad-Vâhid, *Samed*. (Yıldırım, *Kur’ân’da Ulûhiyet*, s.143-145).

²⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, Kitabu Fedâilî’l-Kur’an, H. No: 2900.

²⁸ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, s. 26.

²⁹ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, s. 29.

hangi bir şeyden oluşmaması (müellef olmaması) demektir.³⁰ Cüveynî, Allah'ın vâhid oluşunu iki ilahın tasavvur edilemeyeceğinin bir kanıtı olarak ta değerlendirir. Çünkü iki ilahın varlığı iradelerinin çakışmasıyla sonuçlanacağından dolayı muhaldir. Mesela ilahların birisi hareketliliği dilerken diğeri hareketsizliği dileyecektir ki bunun düşünülmesi bile imkânsızdır.³¹ İki ilâhın olamayacağı konusunda kelâmcıların Kur'an'dan verdikleri delil şudur: “Şayet yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı, yer ve gök fesada giderdi. Arşın Rabbi olan Allah, onların vasıflandırdıkları şeylerden münezzehtir.”³²

Vâhid terimi üzerinde önemle duran Fahreddin sûreRazi, vâhidi çokluğun (kesret) karşısı olarak görür. Zıddın ve benzerin olmaması anlamını da buna ekler. O, vâhid tanımlamasında Vâhid-i Hakikiye de dikkat çekmekte ve Vâhid-i Hakikiyi ‘hiçbir şekilde bölünmenin olamayacağı şey’ şeklinde tanımlamaktadır. Vâhid, iki kısma ayrılmayan şey demektir. Fahreddin sûreRazi vâhidi, sayı olmayan şekilde tanımlar ve bu görüşünü şu şekilde temellendirir: “Sayı iki tarafı olanın toplamı demektir, en küçük sayı ikidir, onun iki tarafı vardır, bir ve üç, toplamı dördtür, yarısı ikidir. Biz ikinin sayı olduğunu biliyoruz. Vâhid ise eklenti ve bölüntü kabul etmeyendir, çünkü vâhid sayı değildir.”³³ Fahreddin sûreRazi, Vâhid-i Hakiki tanımlamasına parçalanamayan en küçük unsur (cevhsûrei ferd) anlamını da eklemektedir. Vâhid-i Hakikinin parçalanamayan en küçük unsur şeklindeki tanımının Allah için muhal olduğunu söyler ve bunu şu şekilde savunur: “Küçüklük ve azlık Ferdin niteliğidir, ona temas ve yakınlık mümkündür, büyür ve küçülür. Parçasından ayrıldığında ona küçük ve hakir denilir, bitişenler de onu çoğaltır. Bu anlamda cevhsûrei ferdde hakaret vasfı bulunur, ancak bu anlam Allah için muhaldir, Allah için küçüklük ve azlık muhaldir.”³⁴

Allah'a nispet edilen ‘bir’lik her hangi bir sayı dizisinin ilk basamağı anlamındaki birlik demek değildir. Buradaki *bir*, ‘parçalardan oluşmayan (mürekkebe olmayan), benzeri ve dengi bulunmayan, yegâne tapılacak varlık’ demektir.³⁵ İmam Mâtürîdî bir (vâhid) kavramını şu şekilde yorumlamıştır: “Bir âlime vâhid’in anlamı sorulmuş, o da şu şekilde cevap vermiştir: Vâhid dört anlama gelir: 1. Katlanamayan bütün (küll). 2. İkiye bölünemeyen parça (cüz). 3. Bölünemeyenin üstünde ve katlanamayanın altında –çünkü küllün ötesinde bir şey yoktur- bulunması sebebiyle her ikisine de ihtimali olup arada kalan. 4. Bu her üçünün de sayesinde var olduğu şey (Yaratıcı)dır. Allah hüviyeti bilinen bir o değildir, O’nun mahiyeti de bilinmekten

³⁰ İmamı'l-Haramayn Abdülmelik b. Abdullah el-Cüveynî, *Kitabu'l-İrşâd ila Kavâdî'l-Edilleti fî Usulî'l-İ'tikâd*, Ta'lik: Şeyh Zekerîyya Amîrât, 1. b., Beyrut 1416/1995, s.26.

³¹ Cüveynî, *Kitabu'l-İrşâd*, s.27.

³² Enbiya, 21/22.

³³ Fahreddin Muhammed b. Ömer er-Razi, *Şerh-u Esmâillahi Tealâ ve's-Sıfât*, Thk. Taha Abdurrauf Sa'd, 2. b., Beyrut 1410/1990, s.311-312.

³⁴ Fahreddin er-Razi, *Şerh-u Esmâillahi Tealâ ve's-Sıfât*, 311-312.

³⁵ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Kitâbü't-Tevhîd*, Çev.: Bekir Topaloğlu, İsam yay., Ankara 2003, s.23.

gizlidir. O, (öyle bir) varlıktır ki mahiyetini anlatacak dil lâl kesilmiş, ifade bocalamış, akıllar âciz kalmış ve anlayışlar hayrete düşmüştür. İşte O, âlemlerin yaratıcısı ve geliştiricisi olan Allah'tır.³⁶ İmam Mâtürîdî, Allah'ın birliğini anlatırken aynı zamanda Allah'ın hüviyetinin ve mahiyetinin bilinemeyeceğine de dikkat çekmektedir. Çünkü Allah'ın tekliği gibi mahiyeti de bileşik değildir. Eğer bileşik olsaydı, cüzlerinden her birisine muhtaç olurdu³⁷ ki bu Allah için muhaldir. İbn-i Sina'nın tanımlamasına göre varlığı başkasından olanların mahiyeti değişkendir. Vacibu'l-Vücud olan Allah'ın mahiyeti ise varlığının aynıdır³⁸ ve değişken değildir.

Gazâlî vahdâniyeti, Allah'ın zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde tekliği olarak yorumlar. Onun tasnifini şu şekilde özetleyebiliriz:

Vahdâniyet-i Zâtî: Allah'ın unsurlardan (cüzlerden), maddeden ya da arazlardan oluşmaması demektir. Çünkü Allah'ın cüzlerden oluşmaması demek O'ndan ayrılacak herhangi bir cüzün bulunmaması demektir. Şayet Allah cüzlerden oluşsaydı o zaman varlığı için bu cüzlere ihtiyacı olurdu ki Allah, herhangi bir şeye ihtiyacı olmaktan münezzehtir. O'nun annesi, çocuğu, eşi, mülkünde ortağı, benzeri ve zıddı yoktur. O'ndan herhangi bir cüz ayrılmaz, yani O, doğmamış ve doğurmamış, (لم يلد و لم يولد)dir. Allah cüzlerden oluşan yaratıklarından hiçbirisine hiçbir şekilde benzemez.

Vahdâniyet-i Sıfât: Allah'ın sıfatlarının yaratıkların sıfatlarına benzememesi demektir. Mesela Allah'ın bilmesi insanın bilmesi gibi değildir. Allah'ın diğer sıfatları Kudret, İrade, Kelâm, Sem', Basar, Hayat da böyledir. Bunlar insanın ya da herhangi bir varlığın sıfatı gibi değildir. Allah, zâtı ile kâimdir.

Vahdâniyet-i Efal: Allah'ın mülkünde tek başına, hiçbir şeyi mülküne ortak etmeksizin tasarruf etmesi anlamına gelmektedir. Allah'ın dışındaki hiçbir varlıkta Allah'ın fiillerinden herhangi bir fiilin bulunması söz konusu değildir. Allah tekdir, yaratmada ve icatta bağımsızdır, O'ndan başka Rab yoktur.³⁹

İhlâs sûresinde üzerinde önemle durulan diğer bir kavram da *Ehad* kavramıdır. *Samed* kelimesiyle yakın anlam ilişkisi olan *ehad vâhid* kelimesinin bir türevidir. Nitekim Fahreddin er-Razi lügatte *ehad* kelimesinin aslının *vâhid* olduğunu söyler. O, El-Ezherî'nin *وحد* kelimesindeki *و*'nı hemzeye (!) dönüştüğünü nakleder ve *احد*'in bu şekilde oluştuğunu benimser.⁴⁰ İbn Teymiyye ise Mücessimeyi reddedenlerin *ehad* kavramını şu şekilde tanımladıklarını bildirir: "Ehad, parçalara bölünmeyi kabul

³⁶ el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s.57.

³⁷ Fahreddîn sûreRâzî, *el-Muhassal (Kelâm'a Giriş)*, Çev. Hüseyin Atay, A.Ü.İ.F. yay. Ankara 1978, s.145.

³⁸ İbn-i Sina, "Tefsir-u Sûret-i İhlâs", *Sırat-ı Müstekim*, c.5, sayı:106, Dersaadet, İst., 1326, s.22.

³⁹ el-Gazzâlî, *el-İktisad fi'l-İtikâd*, s.62.

⁴⁰ Fahreddîn er-Razi, *Şerh-u Esmâillahi Tealâ ve's-Sıfât*, s.312-313.

etmeyen varlığın niteliğidir. Hâlbuki kâinattaki her cismin parçalara bölünüp ayrıştırılması caizdir.⁴¹

Bu tanımlamalardan hareketle *ehad* ile *vâhid*'in birbirinin yerlerine kullanılabileceğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte aralarında bazı ince ayırımlar olduğu da bilinmektedir. Bu farkları kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür:

a. Vâhid sayı saymada başlangıç kelimesidir, 1. 2. 3. gibi. Ehad ise böyle değildir, *ehad*, *isna*, *selase* vb. denmez.

b. Olumsuzlamada (*nefyetmede*) *ehad* *vâhid*'den daha geneldir.

c. Vâhid lafzı istenilen şeyi tanımlamada kullanılır, *reculun vâhid* gibi, *ehad*'ın ise böyle bir kullanımı bulunmamaktadır.⁴²

I. *Samed* Kavramı ve Anlamları

Samed kelimesi Kur'ân'da bir kere geçmekte ve bu kökten türemiş başka herhangi bir kelime de bulunmamaktadır. İhlâs sûresinin ikinci ayetinde geçen *samed*, *kasd* anlamına gelen *samd* masterından, ism-i mef'ul manasını taşıyan bir kelimedir. *Samed* kelimesinin biri *Sıfat-ı İzafe* diğeri de *Sıfat-ı Selbiye* olmak üzere iki anlamı vardır. Müfessirlerin bir kısmı kelimenin birinci anlamını, yani ihtiyaç halinde kendisine başvuru ve *Sıfat-ı İzafe*'den olan *seyyid* anlamını; diğer kısmı da ikinci anlamını, yani zâtî için Vacibu'l-Vücut oluşunu ifade eden ve *Sıfat-ı Selbiye*'den olan kendisinden başkasının taşıyamayacağı anlamını benimserler. Buna göre *samed*, içerisinde boşluk olmayan demektir. Bu anlamıyla Allah'ın *Samed* oluşu O'nun zâtî sıfatlarından değerlendirilmiştir.⁴³ Bir kısım müfessirler de her iki anlamı da benimsemişlerdir.⁴⁴

I. 1. *Samed* Kelimesinin Seyyid anlamı:

Samed, mef'ul anlamlı bir fiildir. Buna göre kelime şu şekilde olmaktadır: İhtiyaçların kendisine yöneltildiği kişi *seyyid* olduğu için ihtiyacı konusunda kendisine yönelen O'nu kastetmiş olur. Arap şöyle der: İnsanların ihtiyaçlarını arz ettikleri ev *beyt-i masnud*'dur. '*Samedtu sadmen haza'l-emr*' (صمدت صدماً هذا الامر) yani

⁴¹ İbn Teymiyye, a.g.e., s.124.

⁴² Fahreddin er-Razi, a.g.e., s.313.

⁴³ Ebu'l-Hasen el-Eş'ari, *Makalâtu'l-İslamiyyîn ve'htilafu'l-Musallîn*, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1416/1995, II/210. Eş'ari *Samed*'e ilişkin olarak Allah'ı başka bir isimle isimlendirmenin caiz olup olmadığı konusunda şöyle demektedir: '*Seyyid* anlamındaki *Samed* Allah'ın zâtî sıfatlarından; *masnudun ileyh* anlamındaki *Samed* ise zâtî sıfatlardan değildir.'

⁴⁴ Fahreddin er-Razi, *Şerh-u Esmâillahi Tealâ ve's-Sıfât*, s.318.

'kasadtu kasdehu' (قصدت قصده) 'onu kastettim' demektir.⁴⁵ Bu anlam esas alındığında es-Samed; Yaratıkların ihtiyaç ve isteklerinde kendisini kastettikleri, kendisine yöneldikleri demektir. *Samed*'in bu şekildeki anlamlandırılması İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir.⁴⁶

İbn-i Abbas'a göre *samed*; 'korunma talebiyle kendisine gidilen, acil ihtiyaç anında kendisine sığınılan, bir yardım talebini karşılayan kişi' anlamındadır. Ayrıca *samed* kendisine boyun eğilen efendi, kendisi olmadan hiçbir işin başarılamadığı, efendiliği son noktasına ulaşmış kişi demektir. Yine *samed* ebedi olan, yarattığı her şey yok olduktan sonra da var olmaya devam eden, her şeyin yaratıcısı, hiçbir şeye bağlı olmayan, her şeyin kendisine işaret ettiği varlık; hiçbir besine, yemeye içmeye ihtiyacı olmayan yüce; kendisinin üstünde hiç kimsenin olmadığı, savaşta susamayan ve acıkmayan kişi anlamına da gelmektedir. İbn Abbas'tan gelen rivayetlerin toplandığı çalışmada bu kelimenin anlamı şu şekilde özetlenmektedir: *Samed*, efendi, şerif, azim, halim, zengin, cebbâr, âlim, hâkim olarak en ileri noktada bulunan kişi demektir. Şeref ve efendiliğin çeşitli yönlerinde mükemmelliğe ulaşmış kişidir. Bu kişi ise, *samediyet* sıfatın kendisinden başkasına yakışmayacağı varlık olan Allah'tır.⁴⁷

İbn Abbas'tan *samed*'i seyyid anlamının yanında ululukta, azamette, hilimde, zenginlikte, hikmette, kısaca ululuğun her çeşidinde kâmil olan şeklinde tefsir ettiği de rivayet edilmiştir.⁴⁸ İbn Mesud ve Buharî'nin de *samede* buna yakın bir anlam verdikleri nakledilmektedir.⁴⁹

Taberî'ye göre *samed* Arapların dilinde; kendisinin üstünde bir kimse olmayan, kendisine yönelinen efendi, seyyid demektir.⁵⁰ İbnü'l-Enbârî'den şöyle bir ifade nakledilmektedir: '*Samed*'in kendisinden üstün hiç kimsenin olmadığı ve insanların ihtiyaç ve işlerinde kendisine yöneldikleri seyyid' anlamına geldiği konusunda lisan âlimleri arasında ihtilaf yoktur.

Samed'in seyyid anlamına ilişkin başka yorumlar da yapılmıştır. Bunlardan Cüveynî'nin *samed*'e verdiği anlam yukarıdaki anlamlardan biraz farklılıklarla şu şekildedir: "Denildi ki O, Seyyid'dir, Seyyid için de O, Mâlik'tir denildi, O'nun el-Halîm olduğu da söylendi. İbn Abbas, Hz. Yahya'yı tanımlayan Âl-i İmrân, 3/39. ayetini tefsir ederken orada geçen (و سیدا و حصورا) ifadesinin anlamının (حليما) olduğunu söyler. Yine *samed*'in ihtiyaçların kendisine yöneltildiği varlık olduğu da söylenmektedir."⁵¹ Cüveynî'nin *samede* verdiği bu anlama Allah'ın diğer isimlerinin

⁴⁵ A.g.e., s.317.

⁴⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kurani'l-Azîm*, VIII/499.

⁴⁷ İbn Abbas, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Kerim*, Beyrut 1991, s.543; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV/346.

⁴⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV/346; Yıldırım, *Kur'ân'da Uluhiyyet*, s.143-144.

⁴⁹ Yıldırım, *Kur'ân'da Uluhiyyet*, s.143-144.

⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV/346.

⁵¹ Cüveynî, *Kitabu'l-İrşâd*, s.66.

de katıldığı görülmektedir. *Samed* kelimesine Allah'ın her şeyden müstağni olduğu anlamı da verilmektedir.⁵² Türkçe Kur'ân meallerini incelediğimizde hemen hemen bütün meallerde *samed*'e her şeyin Allah'a muhtaç olduğu, Allah'ın ise hiçbir şeye muhtaç olmadığı anlamının verildiği görülmektedir.⁵³

Samed kelimesi Lisânu'l-Arab'da şu şekilde anlamlandırılmıştır: "*Samed*, ihtiyaçları kendisinden başkasının gideremediği efendi demektir. Bütün işler Allah'a yöneltildiğinden, Allah'tan başka hüküm veren olmadığından dolayı Allah'a *Samed* denilir. Bu anlamıyla *samed* Allah'ın sıfatlarından... *Samed*, işlerin kendisine yöneltildiği seyyid, işlerin en nihayetinde kendisine yöneltilendir. Seyyid kendisinden üstün hiç kimse olmayan, her şeyden müstağni olarak eşyayı yaratan demektir. Bu O'nun vahdaniyetine delalet eder. Hz. Ömer'den şöyle rivayet edilmiştir: Ey insanlar! İnsanların soylarında herhangi bir karışıklık olup olmadığını öğrenmek ve onunla kınamaktan sakının. Muhammed'in nefsi elinde olan Allah'a yemin ederim ki şayet bu kapıdan (sadece) *samed* olan çıksa ancak birkaçınız çıkarsınız. Burada *samed*'in saf, arî ırk ya da soy anlamında kullanıldığını görmekteyiz. Savaşta susamayan ve acıkmayan adama da *samed* denilir. Her şeyden en yüksek olan, ulaşılabilir yücelikteki mekân ve

⁵² Bekir Topaloğlu bu anlamı vermekte, diğer anlamına hiç temas etmemektedir. Bkz. Bekir Topaloğlu "Allah" mad. *DİA*, İst. 1989, II/478.

⁵³ Bazı meallerde "*Allahu's-Samed (الله الصمد)*" ayetine şu şekilde anlam verilmiştir: "*Allah, o eksiksiz sameddir.*" Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili*, IX/6273; "(O), Allah'tır, sameddir (zeval bulmayan bir bakidir, daimdir, herkesin ve her şeyin doğrudan doğruya muhtaç olduğu ve kastettiği yegâne varlıktır, ulular ulusudur). Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakim ve Meali Kerim*, İst. 1984, III/1232; "*Allah, bütün mahlukatın kendisine teveccüh ve iltica edeceği zat-ı ehadiyettir.*" Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali ve Tefsiri*, İst. tsz. VIII/4114; "*Allah sameddir. (Samed, hiçbir şeye muhtaç olmayan, aksine her şey kendisine muhtaç olan demektir).* Ali Özek başkanlığında Heyet, Medine 1987, s.603; "*Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır, O, hiçbir şeye muhtaç değildir.)*" Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin'in hazırladığı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın meali, Ankara 2005; "*Allah sameddir. Samed: Tam ve eksikliği olmayan, her şey Kendisine muhtaç olduğu halde, Kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan demektir.*" Suat Yıldırım. "*Allah, Öncesiz ve Sonrasız, Bütün Evrenin Asıl Sebebi.*" Muhammed Esed, *Kuran Mesajı Meal-Tefsir*, Türkçeye Çev.: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İst. 1996, III/1322; "*Allah'tır; Samed'dir/tüm ihtiyaçların, niyetlerin, övgülerin, yakarısların yöneldiği tek kuvvettir! Yaşar Nuri Öztürk, Kuran-ı Kerimin Meali; "O, ezeli olan ve [var olan her şeyin] sebebi olduğu halde kendisinin var oluşu sebebi bulunmayan'dır.*" Salih Akdemir, Ankara 2004; "*Allah samed (kesin itaat edilen padişah)dir.*" Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, XI/176; "*Allah her şeyden müstağni ve her şey O'na muhtaçtır.*" *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meal)*, Haz. Hüseyin Atay, Yaşar Kutluay, Ankara 1985. Burada da görüldüğü gibi *samed* kelimesine hemen hemen bütün meallerde aynı anlam verilmekte hiçbir mealde burada ele aldığımız anlam verilmemektedir.

yerin en yükseğine de *samed* denilir.”⁵⁴ Râgıb el-İsfahânî de *samed* kelimesine işin kendisine yöneltildiği efendi anlamını vermiştir.⁵⁵

Fahreddin er-Razi *samed* kelimesinin ihtiyaç halinde kendisine başvurulana seyyid şeklindeki anlamını on altı maddede anlatmıştır.⁵⁶

Samed kavramının işlerin kendisine yöneltildiği efendi anlamıyla yaratıklar hakkında da kullanılmış olması bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Allah’ın kendisini *Allah-u Samedun* (الله صمد) değil de lam-ı tarif ile *Allahu’s-Samed* (الله الصمد) olarak tanıtmayı, ‘*Samed*’ olmaya layık yegâne varlığın sadece Allah olduğu anlamına gelmektedir. Çünkü *samediyet* sıfatı, nispet edinilen varlığın yetkinliğinin zirvesinde olmasını gerektirmektedir. Yaratıklar bazı açılardan *samediyet* özelliğine sahip olsalar bile, gerçek anlamda bu özellik onlardan uzaktır. Çünkü yaratılan bir varlık ayrılmaya ve parçalanmaya uygundur. Yaratılan varlık aynı zamanda başka varlıklara da muhtaçtır. Allah’ın dışında kalan bütün varlıklar her yönden O’na muhtaçtır. Allah’ın dışındaki her varlık O’na muhtaçtır. Allah’ın ise muhtaç olduğu hiçbir varlık yoktur. *Samediyet* sıfatının gerçek ve en kemal anlamı Allah için gerekli ve zorunludur. İhlâs sûresinin sonunda buyuruluğu üzere “*Allah tektir; yaratılmışlardan hiçbir şey, hiçbir açıdan O’nun dengi ve benzeri değildir.*” Melekler de Allah’ın yaratıklarındandır. Onlar da yememeleri ve içmemeleri nedeniyle *samed*’tir. Ancak onların yaratıcısı, hiçbir şeye muhtaç olmama konusunda, elbette onlardan daha üstün bir konuma ve değere sahiptir.”⁵⁷

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, İhlâs sûresinde niçin *ehad*’ın nekre, *samed*’in ise marife olarak geldiği şeklindeki bir soruya şu şekilde cevap vermiştir: *Ehad* Allah’tan başkası için kullanılamadığından dolayı bu anlamda marife hükmünde olduğundan, onu harf-i tarif ile marife yapmaya lüzum yoktur. Ancak *samed* ögle değildir, çünkü o Allah’tan başkaları için de kullanılır. *Samed*’in ihtiyaçlarda kendisine başvurulana en üst derecedeki yetkili olduğu Araplarca ve daha başkalarının da bilinmektedir.⁵⁸ İşte *Ehadiyet* çoğunlukla insanlarca bilinmeyen ve belli olmayan, *Samediyet* ise bütün insanlarca bilinen bir anlam olduğundan dolayı *ehad* nekre olarak,

⁵⁴ Cemaleddin Muhammed b. Mükrem İbn Manzûr El-İfrîkî, *Lisanu'l-Arab*, 1. b., Beyrut, 1410, 1990, c.3, s.258-259; İbn Teymiyye, a.g.e., s.43.

⁵⁵ Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed el-Maruf Ragıb el-İsfahani, *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'an*, Thk. Muhammed Halil Aytani, Daru'l-Marife, 3. b., Beyrut, 1422, 2001, s.279.

⁵⁶ Fahreddin er-Razi, *Şerh-u Esmâillahi Tealâ ve's-Sıfât*, s.318-319.

⁵⁷ İbn Teymiyye, a.g.e., s.50-51; Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili*, IX/6319.

⁵⁸ “Eğer sen onlara, kendilerini kimin yarattığını soracak olursan, onlar elbette Allah diyecekler.” Zuhuruf, 43/87. Bu ayetten ve daha başka birçok ayetten de anlaşılacağı üzere İslam öncesi Arapların Allah’ın varlığından haberdar oldukları görülmektedir. Bkz. Ankebut, 29/61, 63; Lokman, 31/25; Zümer, 39/3, 38; Zuhuruf, 43/9, 87; En'am, 6/100, 109, 136, 148. Bakara, 2/165; İbrahim, 14/30; Enbiya, 21/24.

samed de 'O *Samed*' anlamında marife olarak gelmiştir.⁵⁹ Burada da *samed* kelimesine verilen efendi anlamının farklı bir yorumunu görmekteyiz.

I. 2. *Samed* Kelimesinin İçerisinde Boşluk Olmayan (som, katı, parçalanmaz) Anlamı:

Yukarıda da belirttiğimiz gibi *samed* kelimesinin bilinen belli başlı anlamlarından en önemlilerinden ikincisi 'içerisinde boşluk olmayan' anlamıdır. Şimdi bu anlamı ile kullanıldığında Allah'ın *Samed* oluşunun ne anlama geldiğini açıklamaya çalışacağız.

Samed'in ikinci anlamı 'içerisinde boşluk olmayanı'dır. Bu anlamda mantar tıpanın sertliği için es-sımad (ya da es-samed) (الصمد) denilir.⁶⁰ Masmed (مصمد) nesne için ise sert olup kendisinde gevşeklik olmayan şey denilmektedir.⁶¹ *Samed*'in 'içerisinde boşluk olmayan' tanımından hareketle, bu kelimenin eksiksiz, gediksiz, menfezsiz, nüfuz edilemeyen gibi anlamlara da geldiğinin üzerinde durulmuştur. *Samed* kelimesinin bu anlamını dilimizdeki 'som' kelimesi çok iyi karşılamaktadır.⁶² Yine kendisinden bir şey çıkmayan, yemeyen içmeyen gibi açıklamalar da bu ikinci anlama dâhil edilmektedir.⁶³

İbn-i Abbas'a göre *samed*'in yukarıdaki anlamlarının dışında bir diğer anlamı da kendisinde herhangi bir boşluk olmayan, kendisine bir şey girmeyen ve kendisinden herhangi bir şey çıkmayan varlık demektir.⁶⁴ Bu bağlamda İmam Eş'ari, insanların birçoğunun İhlâs süresindeki *samed*'i 'içerisinde boşluk olmayan' şeklinde anlamlandırdıklarını nakleder.⁶⁵ Cüveynî ise içinde boşluk olmayana *samed* denildiğini ifade ettikten sonra kelimenin bu anlamı konusunda fazla bir şey söylememektedir.⁶⁶ Fahreddin er-Razi *samed*'in bu ikinci anlamı konusunda şöyle der: "Sonraki bazı dilciler şöyle derler: Taşın toz kabul etmeyen, kendisine bir şey girmeyen ve kendisinden bir şey çıkmayan en pürüzsüz olanına *samed* denilir."⁶⁷

⁵⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili*, IX/6317.

⁶⁰ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, s.43.

⁶¹ Fahreddin er-Razi, *Şerh-u Esmâillahi Tealâ ve's-Sıfât*, s.317. İbn Teymiyye, İbn Kuteybe'nin *samed* kelimesindeki ذ harfinin ت harfinden dönüştürüldüğü şeklindeki görüşünü kabul etmez ve herhangi bir dönüştürmenin söz konusu olmadığını savunur. Bkz. *a.g.e.*, s.35.

⁶² Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili*, IX/6306.

⁶³ Yıldırım, *Kur'an'da Ulûhiyet*, s.144.

⁶⁴ İbn Abbas, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim*, Beyrut 1991, s.543.

⁶⁵ el-Eş'ari, *Makalâtu'l-İslamiyyîn*, I/283.

⁶⁶ Cüveynî, *Kitabu'l-İrşâd*, s.66.

⁶⁷ Fahreddin er-Razi, *a.g.e.*, s.317-318. Fahreddin er-Razi *samed* kelimesinin birinci anlamı olan 'ihtiyaç halinde kendisine başvuru olan seyyid' şeklindeki anlamını 16 maddede; ikinci anlamı olan 'içerisinde boşluk olmayan' şeklindeki anlamını da 18 maddede ele alır Fahreddin er-Razi'nin bu her iki anlama ilişkin geniş açıklamalar eserinde verilmektedir. Birinci anlamı için bkz. *a.g.e.*, s.318-319. Biz burada daha çok ikinci anlamına ilişkin örnekleri vermek

İbn-i Manzûr, kendisinde boşluk olmadığından Allah'ın el-musmet (المصمت) olarak isimlendirildiğini belirttikten sonra bunun Allah için caiz olmadığını savunmaktadır.⁶⁸ İbn-i Manzûr'un bu çekincesinde Allah'a cisim isnat etme endişesi görülmektedir. O bu anlamıyla Allah için *samed* denilemeyeceğini savunur. Biz bu konuyu bu çalışmanın ilerleyen kısmında ayrı bir başlık halinde değerlendireceğiz.

Önde gelen dilci ve Kur'an'ın yorumcularından Râgıb El-İsfahanî *samed* kelimesine içinde boşluk olmayan anlamını vermiştir. O, "içinde boşluk olmama iki şekildedir" dedikten sonra Allah'a cisim isnat etme anlamına gelebilecek bir tanımlama konusunda uyarıda bulunmakta ve Allah'ın hiçbir şeye benzeyemeyeceğine vurgu yapmaktadır.⁶⁹ Dilcilerden Firuzabâdî ise *samed* kelimesinin yukarıda verdiğimiz anlamlarının hemen hemen tamamını tekrarlamaktadır.⁷⁰

Samed kelimesine verilen dikkate değer anlamlardan diğer bazıları ise şunlardır: Yükseltilmiş zemin⁷¹, sert, sağlam ve yüksek zemin⁷², tepe, dağ kadar büyük olmayan yeryüzü şekli, yere sağlam bir şekilde yerleşmiş 'kaya' (sahra)⁷³ gibi anlamlardır.⁷⁴ Bu kaya toprakla aynı seviyede veya ondan yüksek olabilir. *Musammed* (مصمد) ise, son derece sert ve kendisinde herhangi bir gevşeklik olmayan nesne anlamına

istemekteyiz: *Samed*'in tenzihî yorumu olan ikinci yorumu, yani içerisinde boşluk olmayan anlamı şunlardır: (18 madde): 1. es-*Samed* el-Ğaniyy'dir; 2. es-*Samed* kendisinden üstün hiçbir şey olmayandır; 3. Yemeyen ve içmeyendir; 4. Mahlukatın fena olmasından (yok olmasından) sonra Bakî olandır; 5. Hasan Basrî şöyle dedi: *Samed*, lem yezel velâ yezâl'dir, onun için zevâl caiz değildir, mekânsız var olandır, cin ve ins olmayan, şu anda da olduğu gibidir; 6. Ölmeyen ve miras bırakmayandır; 7. Uyumayan, yanılmayan, unutmayan ve hata yapmayandır; 8. *Samed* hiçbir varlığın sıfatı ile muttasıf olmayan ve hiçbir varlığın da onun sıfatı ile muttasıf olmayandır; 9. Bütün ayıplardan münezzeh ve bütün gayba muttali olandır; 10. Âfâtan mukaddes olan ve her türlü etkenden de münezzeh olandır; 11. Zâtında, Sıfâtında ve ef'alinde kâmil olandır; 12. O galip olandır, mağlup olmayandır; 13. Akılların hikmetinin sırrına vakıf olamayandır; 14. Gözlerin onu idrak edemediği, O'nun bütün gözleri idrak ettiğidir; 15. Hudûs ve zevalden münezzeh olandır, çünkü evladı olan her şey miras (geriye eser) bırakandır ve her evladı olan ölümlüdür; 16. Noksanlık ve ziyadelik kabul etmekten, değişim ve dönüşümden, zamandan, vakitten, saatten, mekândan, hayızdan ve yönden münezzehdir; 17. *Samed*, başlangıcı olmayan Evvel ve sonu olmayan "Bâkî"dir; 18. *Samed*, kendisini gözlerin idrak edemediği, fikirlerin kuşatmadığı, zihinlerin ulaşamadığı, katında her şeyin bir miktarı olandır. Bkz. Fahreddin er-Razi, a.g.e., s.320-321.

⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisanul Arab*, III/259.

⁶⁹ Ragıb el-İsfahanî, *el-Müfredat*, s.279.

⁷⁰ Mecdiddin Muhammed b. Yakub el-Firuzabadî, *Kamusu'l-Muhît*, Thk. Muhammed Ne'im el-Arkakusi, Beyrut, Müessesetu'r-Risale, s.375.

⁷¹ Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Mu'cemu Tehzibu'l-Lügât*, I. b., Daru'l-Marife, Beyrut 1422/2001, s.2054.

⁷² İbn Manzûr, *Lisanul Arab*, III/259; Paçacı, a.g.m., s. 55; İbn Teymiyye, a.g.e., s.43.

⁷³ Ezherî, *Mu'cemu Tehzibu'l-Lügât*, s.2054.

⁷⁴ Ezherî, a.g.e., s.2054; İbn Teymiyye, a.g.e., s.43.

gelmektedir.⁷⁵ Buradaki somut anlamları ile *samed* kelimesini genel anlamıyla Allah'ın mükemmel oluşunun teşbihî bir ifadesi olarak değerlendirmek ve bu anlamda yorumlamak gerekmektedir.⁷⁶

Samed kelimesinin içerisinde boşluk olmayan, som, katı, parçalanmaz şeklindeki anlamının Eski Ahit'te de geçtiğine tanık olmaktayız. Mehmet Paçacı, *İhlâs Suresinin Sami Geleneği Perspektifinden Bir Tefsiri* adlı çalışmasında⁷⁷ *samed* kelimesinin Eski Ahit'teki kaya anlamındaki karşılığına dikkat çekmekte ve bu konuyu bütün yönleriyle işlemektedir. Burada Eski Ahit'ten aktarılan birkaç örnekten hareketle Kur'an'daki benzerliğe dikkat çekmek uygun olacaktır:

*Kaya'dır (ha-sûr), O'nun işi tamdır; çünkü bütün yolları haktır; sadakat Allah'ındır ve haksızlık etmez, Sadık ve Doğru olan O'dur.*⁷⁸ Mecazi anlamıyla kelimenin anlamlarından birisi, Allah'ın sığınılacak bir *melce* oluşudur. O, zor günde Yahve'nin gününde kendisine sığınılacak 'Kaya', koruyucu 'Sığınaktır': *Rab benim kayam (sal'i) ve hisarım ve kurtarıcımdır. Allah'ım sığındığım kayam (sûrî), kalkanım, kurtuluşumun kuvveti, yüksek kulem.*⁷⁹ Kimse Rab gibi mukaddes değildir. Çünkü senden başka yoktur. Ve Allah'ımız gibi kaya (sûr) yoktur. Yılmayın ve korkmayın, ben eski zamandan sana işittirmedim ve bildirmedi mi? Ve siz şahitlerimsiniz. Benden başka Allah var mı? Evet, başka Kaya (sûr) yok; ben bilmiyorum."⁸⁰ Eski Ahit'teki özellikle *sûr* kelimesinin geçtiği bir çok ayette Allah'ın benzersiz kutsiyeti ve yüce varlık olduğu ifade edilmektedir. Eski Ahit'teki bu ifadelerin benzerlerinin *samed* kelimesine verilen anlamlarda da bulmaktayız. Bu benzerliğe dikkat çeken Paçacı, *samed* kelimesinin Eski Ahitte geçmiş olmasını şu şekilde değerlendirmektedir: "Kur'an'ın kendinden önce ortaya çıkmış, Allah'ın birliğine ve O'nun Sami gelenekteki tasvirine ilişkin yıpranmalardan sonra Allah için *samed* kelimesini kullanması, *sûr* kelimesinin anlamına ve bu anlamın Allah için kullanımına gelenek içinde yeniden hayat kazandırmak olarak değerlendirilebilir. Böylece Kur'an bir Sami dili kullanmanın sağladığı rahatlıkla içinde bulunduğu dini geleneğe sadık kalmış ve onu sürdürmüş olmaktadır."⁸¹

Samed kelimesinin diğer dinlerdeki benzerliği bazı batılı araştırmacılar tarafından da ele alınmıştır. Bunlardan Rudi Paret, başta Bizanslı Nikatas (842-912) ve Ebu Qurra' (yaklaşık 720-825) gibi bazı Hristiyan kelâmcıların Müslümanları *samed* terimi münasebetiyle haksız yere, 'Allah'ı sabit bir gövde şeklinde tasavvur etmekle'

⁷⁵ Ezherî, a.g.e., s.2054.

⁷⁶ Mehmet Paçacı, a.g.m, s.55.

⁷⁷ Adı geçen çalışma için bkz. Mehmet Paçacı, "İhlâs Suresi'nin Sami Geleneği Perspektifinden Bir Tefsiri", *İslamiyat*, c.1, sayı:3, 1998.

⁷⁸ Tes. 32/4.

⁷⁹ Mez. 18/2.

⁸⁰ 1 Sam. 2/2, İşa. 44/8.

⁸¹ Paçacı, a.g.m., s.57.

itham ettiklerini ifade etmektedir.⁸² Ona göre 'sıkı' (kompakt) manası, Allah ile ilgili olsa olsa mecazî anlamda kastedilmiş olabilir. Paret, bunda Hristiyan Teslis öğretisine yönelik özel bir polemik görmeyi akla yatkın bulmaktadır.⁸³ O, Allah'ın kendisini *samed* (harfiyen 'som') olarak nitelendirmesinden hareketle, Allah'ın üç kişiliğe bölünemeyeceği tersine mutlak bir birlik olduğu sonucuna varır. Paret ayrıca bu sûreyi Hristiyanlığın teslis anlayışına verilmiş bir cevap olarak değerlendirir. İhlâs Sûresinin *Der Koran*'da şu şekilde tercüme edildiği belirtir: "*De ki: O biricik Allah'tır. Baştan sona Tanrı'dır O). O ne doğurmuş ne de doğurulmuştur. Ve kimse O'na denk değildir*".⁸⁴

Samed kelimesine içerisinde boşluk olmayan anlamına benzer farklı anlamlar da verilmiştir. Bu anlamlardan birisi 'sel felaketinden korunmak için bir sığınak oluşturan, içinde çatlak ve delikler bulunmayan, kaldırılamaz ve tahrip edilemez bir kaya'ya benzetilen anlamdır. Bu anlamıyla *samed*, kusursuz sığınağı ifade etmektedir. Böyle bir kayadan başka bir yere üslenmek demek bütün varlığın temeli olan Allah'tan başka bir şeye dayanmak demektir.⁸⁵

Samed kelimesine verilen belli başlı bu iki anlamın dışında İslam düşünürlerinden bazılarının kendi mizaç ve birikimlerine göre farklı anlamlar verdiklerini görmekteyiz. Burada farklı coğrafyalarda yetişmiş birkaç âlimden örnekler vererek konuyu açıklamayı faydalı görmekteyiz. Bunlardan Ubey b. Ka'b'ın *samed*'e şu anlamı verdiği rivayet edilmektedir: *Samed*, doğmayan doğurmayandır, zira doğup ta ölmeyen hiçbir şey yoktur. Ölen kişiye başkası varis olur. Allah ise ne ölür, nede başkası ona varis ve halef olur. Muhammed b. Ka'b ve İkrime'nin de *samed*e benzer anlamı verdikleri nakledilmektedir.⁸⁶

Samed kelimesinin bütün anlamlarını içine alacak tanımını şu şekilde yapabiliriz: 'Bütün bunlar doğrudur, hepsi de Rabbimizin sıfatlarıdır: ihtiyaç ve dileklerde kendisine başvuru, ululukta nihayet derecede olan; içinde boşluk olmayan

⁸² Paçacı bu veriden hareketle *smd* kökünün müstaklarında bulunan 'kaya' anlamının –Eski Ahit'te de olduğu gibi– ilk dönemlerde daha dikkat çekici bir şekilde kullanılmış olabileceğinin söylenebileceğini belirtmektedir. O, bu Hristiyan polemik yüzünden *smd* kökündeki bu anlamın gerilere itilmiş olabileceğinin üzerinde durmakta ve bu hususun ortaya çıkarılması için kelimenin İslam geleneğindeki serüveni hakkında bir artzamanlı semantik çalışmayı gerekli görmektedir. Paçacı, a.g.m., s. 71.

⁸³ Paret, a.g.e., s. 180.

⁸⁴ Rudi Paret, a.g.e., s. 180-181. (لم يلد و لم يولد) ifadesinin bu şekildeki tercümesi Türkçeye uygun düşmemektedir. Çünkü doğmak bir şeyden olmak; doğurmak ta bir şeyi varlığa getirmek demektir. Onun için biz (لم يلد و لم يولد) ifadesini doğmamış ve doğurmamıştır şeklinde tercüme edilmesinin daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Doğurmak kelimesinin ikinci bir pasifinin yapılması hem gereksiz hem de yanlış olmaktadır.

⁸⁵ Fazlur Rahman, *Ana Komularıyla Kur'an*, s.48.

⁸⁶ Yıldırım, *Kur'an'da Uluhiyyet*, s.144.

(som), yiyip içmeyen, mahlûklardan sonra Bakî olandır'.⁸⁷ Burada bütün tanımların bir arada verilmeye çalışıldığını görmekteyiz.

Hicrî 3. yüzyılda yaşamış olan Zeydî mütekellim Kâsım sûreRessî *samed* kelimesine; 'varlığın en sonu, dünyada ve ahirette bütün övülenlerin O'na yöneldikleri, hiçbir şekilde ayrılmayan tek, zaman ve çağların deveranından etkilenmeyen evvel ve âhir' anlamını vermiştir.⁸⁸ İmam Matürîdî, Allah'ın *Samed* oluşunu O'nun hiçbir şeye muhtaç olmaması, tersine her şeyin kendisine muhtaç olması şeklinde açıklar. O, *samed*'in *efendi* ve *boşluğun olmaması* şeklindeki anlamlarını da verdikten sonra *samed*'in Allah'ın daim oluşu; değişme, başkalaşma ve ihtiyaca maruz kalma gibi niteliklere ihtimali olmamasını belirtir.⁸⁹ Muhammed İkbal ise *samede*, "Her şey O'na dayanır" şeklinde bir anlam vermiştir.⁹⁰

Samed kelimesine verilen anlamları adeta uzlaştıracı bir yaklaşımla değerlendiren İbn Teymiyye, İhlâs Sûresini tefsir ettiği eserinde bu kelime hakkında selef âlimlerinin birkaç görüşü olduğunu ve bunların birbirleriyle çelişmediğini belirtir. O, doğru olan iki meşhur görüşün 'kendisinde hiçbir şekilde boşluk olmayan şey' ile 'bütün ihtiyaçların giderilmesi konusunda kendisine başvuru olan efendi' olduğunu bildirir. İbn Teymiyye, bu görüşlerden birincisinin sahabe ile tabiinden çoğunluk ile dilcilerden bir grubun görüşü olduğunu; ikinci görüşün ise selef ve daha sonra gelen İslam âlimlerinden bir grup ile lügatçilerden çoğunluğun benimsediği görüş olduğunu belirtir.⁹¹ İbn Teymiyye kelâmcıların da benimsediğini söylediği⁹² birinci görüşü benimsemektedir.⁹³ İbn Teymiyye *samed*i şöyle açıklar: *Samed; kendi zatından parçalanmayı veya bileşimi reddeden varlıktır.*⁹⁴

Samed kelimesine verilen bu iki anlam İslam düşünürleri tarafından farklı yorumlarla sürekli olarak tekrar edile gelmiştir. Bu düşünürlerden birisi İbn-i Sina'dır.

⁸⁷ A.g.e., s.144.

⁸⁸ el-Kâsım b. İbrahim sûreRessî, *ed-Delîlül-Kebir (Mecmuu Kütüb ve Resâil içinde)*, Thk: Abdülkerim Ahmed Cedbân, Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, 1. b., Yemen, 1422/2001, s.231.

⁸⁹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilât'ül-Kur'ân'dan Tercümeler*, Çev. Bekir Topaloğlu, İst. 2003, s.97-98.

⁹⁰ Muhammed İkbal, *İslam'da Dinî Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, Çev. N. Ahmet Asrar, 2.b., İst., tsz., s.91.

⁹¹ İbn Teymiyye, tefsircilerin *Samed*e verdikleri anlamları sıralamaktadır. Bkz. a.g.e., s.34-37.

⁹² İbn Teymiyye, a.g.e., s.37.

⁹³ İbn Teymiyye, a.g.e., s.42. İbn Teymiyye *samed* kelimesi hakkında şunları söylemektedir: Kelimenin türetiliş kuralı iki farklı görüş olan, "*Samed, kendisinde boşluk bulunmayan varlıktır*" diyenlerle "*efendi*" anlamına geldiğini söyleyenlerin görüşlerinin bir araya geldiğine tanık olunmaktadır. Ben bunlardan binci görüşün daha önemli olduğuna işaret ediyorum. Çünkü birinci görüş ikincinin aslıdır. Zira "*samed*" kavramı sözlüklerde "*kendisinde boşluk bulunmayan şey*" olarak tanımlanır. Nitekim bu bağlamda Yahya b. Ebî Kesîr; "*Melekler samed'dir; yani kendilerinde boşluk bulunmayan varlıklardır. İnsanoğlu ise kendisinde boşluk bulunan varlıktır (cevftir)*" demiştir. Bkz. a.g.e., s.42-43.

⁹⁴ İbn Teymiyye, a.g.e., s.37.

İbn-i Sina İhlâs Sûresinin tefsirini yaparken⁹⁵ *samed* kelimesini şu şekilde açıklar: Bu ayetteki *samed* lafzı iki şekilde tefsir edilir. Birincisi, içerisinde boşluğun olmaması (لا جوف له); ikincisi ise efendi (السيد) anlamıdır. Birinci anlama göre *samed* kelimesinin anlamı selbîdir. Bu (Allah'ın) mahiyetinin olmadığına işaretler. Çünkü her mahiyeti olan varlığın boşluğu ve içi vardır. İçin oluşu mahiyeti ifade etmektedir. O (Allah), içi (batını) olmayan bir mevcuttur. O'nun zâtında varlıktan başka bir mahiyet ve itibar yoktur. Varlık'tan başka itibarı olmayan ise asla yokluğu kabul etmeyendir. Hüve hüve özelliği ile var olan bir şey yokluğu asla kabul edemez. O halde el-Hak, es-Samed, bütün yönleriyle mutlak anlamda Vacibu'l-Vücut'dur. İkinci tefsire göre *samedin* anlamı izafidir. Bu durum her şeyin (كل) efendisi olması yani küllün mebd-i olması demektir. Ayette her ikisinin de kastedilmiş olması muhtemeldir.⁹⁶ İbn-i Sina her ne kadar iki anlamın da kastedilmiş olabileceğini belirtse de bir sonraki ayeti tefsir ederken kendi tercihinin selbî anlam yönünde olduğu anlaşılmaktadır. İbn-i Sina sûrenin 3. ayeti olan '*doğmadı doğurmadı*' yı (لم يلد و لم يولد) tefsir ederken *samedin* birinci anlamını (içerisinde boşluğun olmamasını) esas almıştır. Şöyle ki: '*Doğmamış ve doğurmamıştır.*' Allah, her şeyin (كل) kendisine dayandığını ve muhtaç olduğunu, bütün mevcudata varlığını kendisinin verdiğini, her türlü mahiyete vücut bahşeden bir feyyaz olduğunu ifade ettikten sonra, kendisinin bir benzerinin/dengin (مثل) tevellüt etmeyeceğini de açıklamıştır. Çünkü zihinlerde hemen manası kül'ü var etmek ve onlara varlık vermek olan hüviyet, ulûhiyeti gerektirdiğinden, belki kendi varlığından evladı olabilecek benzer/denk bir varlık sudur etmiştir, vehmi doğabilir. Yüce Allah kendisinden mislinin doğmadığını beyan etmiştir. Çünkü kendisinden bir misli tevellüt edenler mahiyette o misil ile müşterektir. Zira misil nevinde benzerlik şahsiyetin onda ortak oluşuyla olur. Bu sûrette ortak mahiyete sahip olanların kişiselleşmeleri dahi maddi olmakla ya da madde ile ilişkili bulunmakla olur. Bundan da maddiyatın ya da madde ile ilişkili olanların başkasından meydana geleceği sabit olur. Bu maddî veya madde ile ilişkisi bulunan her şeyin başkasından doğduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda kelâmın takdiri şöyle olur: '*Doğurmadı çünkü doğmadı.*'⁹⁷

⁹⁵ İbn-i Sina, "Tefsir-u Suret-i İhlâs", sh.21-25. (Bu çeviriye Mesut Okumuş *Kur'an'ın Felsefî Okunuşu*, İbn Sina Örneği, Araştırma yay. Ankara 2003, s.243-251'de yayınlamıştır. Ayrıca s.51'deki 53 nolu dipnotta yazar İbni Sina'nın İhlâs Suresinin Tefsiri hakkında yapılan şerh ve haşiyeleri de tanıtmaktadır.)

⁹⁶ İbn-i Sina, "Tefsir-u Suret-i İhlâs", s.23-24.

⁹⁷ İbn Sina devamında şöyle demektedir: Kur'an'da âlemle ilgili olarak gelen beyanların çocuk ve eş (zevce) ile sınırlandırılmış olması şu sırta dayanmaktadır: Doğum bir şeyden onun mislinin ayrılması demektir. Şayet meydana gelen onun misli olmazsa o onun yavrusudur denilmez. Yüce Allah'tan benzeri/dengi ayrılmamıştır, zira ayrılma etkilenmeyi (infial) gerektirir. Bir şeyde şayet aynı türden mahiyetler çoğalır o şey etkilenmiş olur. Bu da daha önce açıkladığımız gibi madde sebebiyledir. Her maddî olan şeyin mahiyeti hüviyetinin aynı değildir, yalnız Vacibu'l

İbn-i Sina görüldüğü gibi kendi sistematığı içerisinde *samed* kelimesine selbi anlamı olan '*kendi zatından parçalanmayı veya bileşimi reddeden varlık*' anlamını vermiştir.

Allah'ın Vacibu'l-Vücut oluşunu 'var oluşun kendisi' ya da 'mutlak saflığı içerisinde var oluş' olarak değerlendiren Toshihiko Izutsu Allah'ın '*Bir*' oluşunu şu şekilde yorumlamaktadır: "O, Bir'dir ve bu bir'lik sayısal anlamda bir birlik olmayıp mutlak anlamda bir birliktir. Yani şu anlamda: Burada hiçbir şey görünmez, hiçbir şey fark edilemez. Sûfi ıstılahında bu makam, Ehadiyet veya 'Mutlak Birlik' safhası olarak bilinir."⁹⁸ Bu yaklaşımın İbn-i Sina'nın yaklaşımıyla benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Bütün bunlardan hareketle ve sûrenin bütünlüğünü göz önünde bulundurduğumuzda *samed* kelimesine 'içerisinde boşluk olmayan' anlamının verilmesinin çok daha uygun olacağını ve bu anlamın tercih edilmesinin gerektiğini söyleyebiliriz.

II. *Samed* Kavramının *Vâhid* ve *Ehad* Kavramlarıyla Olan İlişkisi

İhlâs Sûresinde Allah'ın *Tek* (أحد) olduğunun zikredilmesinden sonra *Samed* (صمد) olduğunun da ifade edilmesi bu iki kavram arasında bir benzerliğin olduğunu göstermektedir. Hatta İhlâs Sûresinin ikinci, üçüncü ve dördüncü ayetlerinin Allah'ın birliği bakımından sûrenin birinci ayetindeki anlamı daha da güçlendirdikleri de anlaşılmaktadır. Bu ayetler Allah'ın yüceliğini ve benzersiz özelliklerini anlatmayı sürdürmektedir.⁹⁹ İhlâs Sûresindeki *tek* (أحد) ve *samed* (صمد) kavramları birbirini tamamlar niteliktedir. Sûreyi Kur'ân'ın üçte birine denk olarak değerlendiren hadiste Hz. Peygamber'in kullandığı terkipte bu durum açıkça görülmektedir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Allah'ı Ahad, el-Vâhidu's-Samed* (İhlâs Sûresi) Kur'ân'ın üçte birine denktir."¹⁰⁰ Bundan dolayı olacak ki Allah'ın vahdaniyetinin konu edildiği eserlerde Allah'ın *Samed*iyeti de aynı başlık altında incelenmiştir. Nitekim Gazali'nin *el-İktisad fi'l-İtikad* adlı eserinde *samed* kavramı Vahdaniyet başlığı altında ele alınmıştır. Çünkü o vahdaniyeti Allah'ın zatından ayrılmayan, zâtı ile kaim ezeli sıfatı olarak kabul eder. Allah *Vâhid*'dir, yani taksimatı kabul etmeyendir. Bunun anlamı Allah'ın kemiyeti, cüz'ü ve miktarı olmaması, cüzlere ayrılmayı, parçalanmayı kabul etmemesi demektir.¹⁰¹ Benzer bir yorumu Eş'ari'nin de yaptığını görmekteyiz. Eş'ari, Allah'ın isimlerini sıralarken Allah'ın *Vâhid*, *Ferd* ve *Samed* bir ilah olduğunu tek cümle halinde ifade eder. Bu anlatımda *Samed*in Allah'ın *Vâhid* ve *Ferd* isimleri ile

Vücut'un mahiyeti hüviyetinin aynıdır. O halde kendisi başkasını doğurmadığı gibi başkasından da doğmuş değildir. Bkz. İbn-i Sina, "Tefsir-u Suret-i İhlâs", s.23-24.

⁹⁸ Toshihiko Izutsu, *Yaratma ve Şeylerin Zamansız Nizâmı İslam Mistik Düşüncesi Üzerine Makaleler*, Çev. Ramazan Ertürk, Anka Yay., 2. b., İst. 2002, s.102-103.

⁹⁹ Mehmet Paçacı, a.g.m., s.54.

¹⁰⁰ Tirmizi, *es-Sünen*, Kitabu Fedâilü'l-Kur'an, H. No: 2900; Buharî, *Camîu's-Sahih*, Fedâilü'l-Kur'ân 13, Tevhid 1.

¹⁰¹ el-Gazzâlî, *el-İktisad fi'l-İtikad*, s.60.

olan yakınlığma dikkat etmek gerekmektedir. Eş'ari, Ashab-ı Hadis ile Ehl-i Sünnet'in görüşlerinin özetini verirken şöyle der: 'Allah subhanehu, *Vâhid*, *Ferd*, *Samed*, kendisinden başka ilah olmayan tak İlahtır'.¹⁰²

Allah'ın isimlerindeki sıralamanın göz önünde bulundurulması *Samed* ismiyle *Vâhid* isminin ilişkisini göstermesi bakımından bize katkı sağlayacaktır. Allah'ın doksan dokuz isminin olduğunun rivayet edildiği Tirmizî ve İbn Mâce rivayetlerinin her ikisinde de *Samed* ismi *Vâhid* isminden hemen sonra gelmektedir.¹⁰³ Bu durum *Samed* ismindeki Teklik (Vâhidiyet) anlamını güçlendirici diğer bir etken olarak değerlendirilebilir.

Allah'ın kendisinden bir şey çıkmayan '*samed*' sıfatı ile muttasıf olması O'nun bir babasının bulunmasını ve silsile yöntemiyle doğmuş olmasını imkânsız kılmaktadır. Canlı varlıkların bir ana ve bir babadan meydana gelmesi durumu Allah hakkında muhaldır, düşünülemez. Sürede de ifade edildiği gibi O'nun '*ehad*' olması hiçbir şeyin O'nun eşi ve benzeri olmaması demektir.¹⁰⁴ Nitekim İkrime de *samed*'e bu şekilde anlam vermiştir. O, *samed*'i 'kendisinden bir şey çıkmayan, doğmayan ve doğurmayan' olarak anlamlandırmıştır.¹⁰⁵ Şu hadis de bu görüşü desteklemektedir: Hz. Peygamber bir adamın: "Ey Allah'ım, bir ve *Samed* olan, doğmayan ve doğurmayan, eşi ve benzeri de olmayan Allah adıyla senden istiyorum. Günahlarımı bağışla, sen Gafursun, Rahımsın!" dediğini işitti ve hemen şunu söyledi: "O mağfired edildi. O mağfired edildi. O mağfired edildi!"¹⁰⁶ Ubey İbn-i Ka'b, *samed*'e doğmayan ve doğurmayan anlamını verirken şu yorumu eklemektedir: *Samed* doğmayan ve

¹⁰² el-Eş'ari, *Makalâtü'l-İslamiyyîn*, I/345.

¹⁰³ Tirmizî'nin rivâyetinde Hz. Peygamber Allah'ın isimlerini şu şekilde sıralamıştır: "O Allah ki O'ndan başka ilâh yoktur. Rahman'dır. Rahim'dir. El-Meliku'l-Kuddûs, es-Selâm, el-Mü'min, el-Müheymin, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Hâlik, el-Bâri, el-Musavvir, el-Gaffâr, el-Kahhâr, el-Vehhâb, sûreRezzâk, el-Fettâh, el-Alîm, el-Kâbiz, el-Bâsit, el-Hâfid, sûreRâfi, el-Muizz, el-Müzill, es-Semî, el-Basîr, el-Hakem, el-Adl, el-Latîf, el-Habîr, el-Halîm, el-Azîm, el-Gafûr, eş-Şekûr, el-Aliyy, el-Kebîr, el-Hafîz, el-Mukîr, el-Hasîb, el-Celîl, el-Kerîm, sûreRakîb, el-Mucîb, el-Vâsi', el-Hakîm, el-Vedûd, el-Mecîd, el-Bâis, eş-Şehîd, el-Hakk, el-Vekîl, el-Kaviy, el-Metîn, el-Veliy, el-Hamîd, el-Muhsî, el-Mubdi, el-Muîd, el-Muhyi, el-Mümîr, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Vâcid, el-Mâcid, el-Vâhid, el-Ahad, es-*Samed*, el-Kâdir, el-Muktedir, el-Muahhir, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Vâli, el-Müte'âli, el-Berr, et-Tevvâb, el-Müntekim, el-Afuvv, sûreRaûf, Mâliku'l-Mülki, Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm, el-Muksit, el-Câmi, el-Ğaniyy, el-Muğnî, el-Mâni', ed-Dâr, en-Nâfi', en-Nûr, el-Hâdî, el-Bedî, el-Bâki, el-Vâris, sûreReşîd, es-Sâbûr." Tirmizî, Da'avât, 82; İbn Mâce, Du'â, 10; Bekir Topaloğlu "*Esma-i Hüsnâ*" mad. DİA, İst., 1995, XI/406-407.

¹⁰⁴ İbn Teymiyye, a.g.e., s.54; 85.

¹⁰⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV/345-346.

¹⁰⁶ Ebû Dâvud, Salât 184. Benzer bir rivayet için bkz. Müslim, Fedâilü'l-Kur'an, H. No: 2897 ve 2901.

doğurmayan demektir, çünkü doğan her şey mutlaka ölecektir. Ölen her şeye varis olunacaktır. Allah ise ne ölür, ne de O'na varis olunur.¹⁰⁷

Allah, hakikatin herhangi bir şekilde parçalanması, sınırlandırılması, doğrunun ve teklğin bölünmesi olan şirkin¹⁰⁸ her çeşidinden münezzehtir. Çünkü *O birdir ve bir'in adına ve manasına her birlikten daha müstahaktır.*¹⁰⁹ Bu çalışmada da öncelendiği gibi *samed* kavramının bölünmez ve parçalanmaz şeklindeki ikinci anlamını temel alarak İhlâs Sûresinin anlamını şu şekilde verebiliriz: *Deki: Allah Birdir, Tektir, doğmamış ve doğurmamıştır ve hiçbir şey O'nun dengi değildir.*¹¹⁰

III. *Samed* Kelimesinin Anlamındaki Maddilik (cisim) Durumu

Samed kelimesinin içerisinde boşluk olmayan (som, katı, parçalanmaz) şeklindeki ikinci anlamı, Allah'a cisim isnad etme tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Allah'a cisim isnad etme tehlikesinden dolayı içerisinde boşluk olmayan anlamıyla Allah'a *Samed* denilemeyeceğini savunanlar dahi olmuştur.¹¹¹ Böyle bir yaklaşımın yanlış olduğunu savunan Fahreddin er-Razi, bazı cahillerin Allah'ın *Samed* isminden hareketle O'nun cisim olduğunu iddia ettiklerini söyler ve bu iddianın batıl olduğunu belirtir. O şöyle der: Biz Allah'ın ehad (tek) olmasının O'nun cisim olmasına zıt olduğunu izah ettik. Her ne kadar lügatte böyle ise de bunu mecaza hamletmek gerekir. Çünkü cisim olma durumu başkasına tasarrufu kabil olmayan (yaratıcı olamayan eksik bir varlık) demektir. Allah'ın ehad (tek) oluşundaki vurgu Vacibu'l-Vücut'un zatıdır. O'nun sıfatlarında ve vücudunda herhangi bir değişim tebeddül mümkün değildir.¹¹²

¹⁰⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsir, İhlâs, H. No: 3361, 3362.

¹⁰⁸ Fazlur Rahman, *Ana Konuları Kur'an*, s.49.

¹⁰⁹ Farabi, *el-Medinetü'l Fâzıla*, MEB. Yay. İst. 1990, s.21.

¹¹⁰ İhlâs Suresindeki *samed* kelimesine farklı anlamlar verilmiş olmasına rağmen çalışmamızda da ele aldığımız genellikle seyyid anlamının bir uzantısı olan "Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmaması" anlamının verildiğini görmekteyiz. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır *samed* kelimesine "Allah eksiksiz, *Sameddir*" şeklinde tercüme etmiştir. Tefsirinde *samed* kelimesinin bütün anlamlarını genişçe ele almış ve incelemiştir. Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili*, IX/6305 vd. Muhammed Esed İhlâs Suresine şu şekilde anlam vermiştir: 1. *De ki: "O, Tek Allah'tır: 2. Allah, Öncesiz ve Sonrasız, Bütün Evrenin Asıl Sebebi. 3. O doğurmamıştır, doğurulmamıştır; 4. hiçbir şey O'na denk tutulamaz."* Burada görüldüğü gibi Muhammed Esed *samed* kelimesine İlk Sebepe ve Öncesiz-Sonrasız Mutlak Varlık anlamını vermektedir. O, bu terimin İlk Sebepe ve Öncesiz-Sonrasız Mutlak Varlık kavramlarını, mevcut olan veya tahayyül edilebilen her şeyin esas kaynağı olan Allah'a döneceği ve bu nedenle hem yoktan var edilmesi hem de varlığını sürdürmesi açısından O'na bağımlı olduğu düşüncesi ile iç içe geçmiş şekilde kapsar. Bkz. Muhammed Esed, *Kuran Mesajı Meal-Tefsir*, III/1322.

¹¹¹ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, s.259.

¹¹² Fahreddin Razi, *Şerh-u Esmâillahi Tealâ ve's-Sıfât*, s.318.

Müşebbihe¹¹³ ve Mücessime¹¹⁴ *samed* kelimesindeki somut anlamdan hareketle Allah'ın cisim olduğunu iddia etmişlerdir. İbn Teymiye'ye göre bunlar İhlâs Sûresini delil getirerek kendi Tanrı anlayışlarını şu şekilde ifade ederler: 'Şanı yüce Rab cisimdir.' Hişam b. El-Hakem ve Muhammed b. Kerrâm ile diğer bazı kelâmcılar bu düşüncenin doğruluğunu onaylamışlardır.¹¹⁵ Allah'ın cisim olduğunu iddia edenler bu iddialarını İhlâs Sûresindeki *samed* kavramına dayandırarak şöyle savunmuşlardır: 'İhlâs Sûresinde belirtildiğine göre Allah *Samed*'dir. *Samed* kendisinde boşluk olmayan varlık anlamındadır. Boşluğun bulunmaması durumu yalnız dağlar, kayalar, taştan yapılmış sütunlar gibi yoğunlaşmış (katı) cisimlerde söz konusudur. Yine *samed* kelimesinin kökü toplama anlamına gelir. Malı toplamak (*tasmidu'l-mal*) (تصد المال) ifadesi bu kökten türetilmiştir. Bu nitelik de yalnızca toplanan cisimler hakkında düşünülebilir¹¹⁶ ki bu tür somut anlamların Allah için tasavvuru söz konusu değildir.

Samed kelimesindeki cisim anlamından hareketle Allah'a cisim isnat eden düşünceyi çürütenlere gelince onlar da aynı delilleri kullanarak farklı sonuçlara varmışlardır. Onlar *samed* ve *ehad* kavramlarının 'bölünmeyi ve parçalanmayı kabul etmeyen varlık' ortak anlamından hareketle Tanrının cisim olamayacağını şu şekilde savunmuşlardır: 'Siz Tanrı cisimdir' dediğinizde aslında şunu demek istiyorsunuz: 'Tanrı tek cevherler (atomlar) ya da madde ve biçimlerin bileşiminden oluşmuş

¹¹³ "Müşebbihe Allah'a şey yani cisim diyenlerdir. Onlara göre var olmak şey olmakla eş anlamlıdır. Müşebbihenin öncülerinden olan Hişam b. El-Hakem, Allah'ın mevcut oluşunun anlamını onun cisim oluşu şeklinde anlar, çünkü mevcut şeydir. Bkz. El-Eş'ari, *Makalâtü'l-İslamiyyîn*, II/202 ve 204. Hişam b. El-Hakem'in cisim görüşü: "Cismin anlamlı oluşu onun var oluşudur. Bu sözümle şunu demek istiyorum; cisim var olandır, şey olandır ve nefsi ile kaim olandır." *'Allah, kaim bi nefsihi olandır'* ilkesine göre Hişam'ın *nefsi ile kaim* sözü Allah'a cisim dediği sonucunu vermiştir denilebilir. Bkz. Eş'ari, *Makalat*, II/6; Hişam b. El-Hakem'in atom görüşü ise şöyledir: "Hişam cüzün ebedi parçalanacağını kabul eder, ona göre hiçbir cüz yoktur ki içerisinde başka cüz olmasın. Bu durum ölçüm özelliğine sahip olan şeyler için söz konusu değildir. Her ölçülen cismin bir sonu vardır ve onun artık tecezzi edeceği cüz yoktur. Bkz. El-Eş'ari, *Makalâtü'l-İslamiyyîn*, I/130. İsmail Hakkı İzmirli Hişam b. El-Hakem'i "cevheri, arazların bir yere gelip toplanması olarak kabul eden ve bu yüzden "Arâziye-Hâdisecilik (sadece görünüşleri kabul eden felsefe cereyanı (phénoménisme)) sistemini ortaya koyan ve bu görüşü ile de İngiliz filozofları Berkley, Hume, Huxley ve Stuart Mill'i etkileyen bir düşünür olarak değerlendirir. s.15. Yine aynı düşünürümüz (İzmirli) s.46 ve 47'de Hume, S. Mill ve Huxley'in görüşlerini verirken onların ortak bir görüşü olarak phénoménisme'in Hişam b. El-Hakem'in görüşü olarak tekrar belirtir. Bkz. İsmail Hakkı İzmirli, *İslâm Mütefekkirleri ile Garp Mütefekkirleri Arasında Mukayese*, Sadeleştiren: Süleyman Hayri Bolay, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 1973, s.15 ve 46-47.

¹¹⁴ Allah'a cisim isnad edenlerdir. Bunların önde gelenlerinden Dâvud El-Cevâribî'nin *samed* kavramını kullanarak Allah'a cisim isnad ettiği konusunda şöyle dediği rivayet edilir: İçinden göğsüne kadar boşluğu vardır, bunun dışındaki yerler doludur, musmeddir (مصمد). Bkz. El-Eş'ari, *Makalâtü'l-İslamiyyîn*, I/283.

¹¹⁵ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, s.123.

¹¹⁶ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, s.123-124.

(mürekkeb) bir cisimdir.' Hâlbuki kendi dışındaki varlıkların bileşiminden meydana gelen varlık, onlara muhtaçtır. Oysa İhlâs Sûresinde buyrulduğu gibi Allah *Samed*dir. *Samed* ise 'kendisinden başkasına gereksinimi olmayan varlık' demektir. Bu durumda mürekkeb varlığın *Samed*iyet sıfatını taşıması söz konusu değildir.¹¹⁷

Samed kelimesinin kendisinde hiçbir boşluk bulunmayan, kendisine herhangi bir şey girmeyen ve kendisinden hiçbir şey çıkmayan varlık anlamında olması Allah'tan sözün (kelâmın) çıkıp çıkmayacağı tartışmasını da akla getirmiştir. Sözün O'ndan çıktığı demek, Allah'ın konuşamaz olduğu demek değildir. Sözün O'ndan çıkması Allah'ın kelâmının vahyedilmesi demektir. Bu bağlamda şu hadis dikkatimizi çekmektedir: Bir hadiste; "Allah'ın kulları Allah'a O'ndan çıkan şeyden, yani

¹¹⁷ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, s.124. İbn Teymiyye'nin, Mücessimeyi red bağlamında söylediklerini burada aktarmak konuyu özetlemesi bakımından oldukça yerinde olacaktır. O şöyle der: Tüm eksiklerden uzak şanı yüce Allah'ın parçaların bileşiminden meydana gelen mürekkeb bir varlık olduğu, bu nedenle bölünmeyi, parçalanmayı ve ayrışmayı kabul ettiği şeklindeki yargı, akıl ve şeriat açısından batıldır. Çünkü her şeyden önce bu yargı daha önce de denildiği gibi Allah'ın *Samed*iyet sıfatına aykırıdır. Bu ifade ile ister 'Allah önceden parçalar halinde idi, sonra bir araya getirildi anlamı ifade edilmek istensin, isterse de insan ve cisimlerden meydana gelen diğer varlıklarda olduğu gibi ezelden beri bir araya toplanmıştı fakat söz konusu cisimler gibi kendini meydana getiren parçaların birbirlerinden ayrılmaları mümkündür anlamı çıkarılsın sonuç değişmez. Çünkü insan yaratılışından itibaren bütün organları bir arada olsa bile bazı organlarının bazısından ayrılması mümkündür. Oysa bütün eksiklerden münezzeh, şanı yüce Allah böyle bir niteliğe sahip olmaktan uzaktır. Bu yüzden elinizdeki bu esere Allah'ın *Samed*iyet niteliğinin mükemmelliğini savunmakla başladık. Çünkü zatından bazı parçaların hepten yok olması, bazılarının önceden var olduğu halde sonradan yok olmasının caiz olması, yokluğu ve yok olmayı kabul eden bir varlığın zâtı ile var olan vacip varlık olması, kadimiyet ve ezeliyet niteliklerini taşıması imkânsızdır. Çünkü kıdemi zorunlu olanın, ademi (yokluğu) imkânsızdır. Sürekli nitelene geldiği ve zatının gereklerinden olan sıfatlarının durumu da aynıdır. Bu durumda melzumla (kendine gerekli olan) birlikte yok olmanın dışında, lazımı tek başına yok etmek imkânsızdır. Bu bağlamda seleften bazı âlimler *samed* kavramını şöyle tanımlamışlardır: '*Samed* sürekli olan, yaratıkları tamamen yok olduktan sonra bile varlığını devam ettiren varlıktır'. Çünkü bu nitelik *Samed*iyetin gerekliliğidir. Eğer bir varlık yokluğu kabul ederse, *Samed*iyet sıfatı onun için gerekli değildir. *Samed*iyet sıfatının olmamasının caiz olması durumunda artık *Samed* sıfatının reddedilmesi ancak *Samed*iyet sıfatının onun zatında bulunmamasının caiz olması halinde olur. İşte bu imkânsızdır. Bunun gibi *Samed*iyetin bizzat Allah'ın zâtı için gerekli görülmesi, o nitelik O'nu zatına lüzumlu olması ile mümkündür. Zira bu lüzumluluk o niteliğin yokluğuna aykırıdır. Kaldı ki *Samed*iyet Allah'ın zâtı için ezelden ebede kadar gerekli görülmüştür. Yani önceden yok iken sonradan kazanılmış bir nitelik değildir. Allah böyle bir yanlış anlayıştan münezzeh ve yücedir. Allah'ın ezelden *Samed* olduğu gibi ebede kadar *Samed* kalacağı hepimizce bilinmektedir. Öyle ise o ayrı idi, sonra birleştirildi; O'nun parçalarını birbirinden ayırmak gibi ifadeleri kullanmak caiz değildir. Aksine O'ndan hiçbir şey çıkmayacağı gibi, O'na bir şey de girmez. Allah'ın zâtı hakkındaki bu tespit Sünnî'siyle bidatçisiyle tüm Müslümanların görüş birliğine vardığı bir tespittir. Aralarında bazıları cahilliklerinden veya bu meseleyi bilemediklerinden dolayı bunun tersini söylese bile bu böyledir. İbn Teymiyye, *a.g.e.*, s.125-126.

*Kur'ân'dan daha üstün bir şeyle yaklaşamazlar*¹¹⁸ buyrulmuştur. Burada Kur'ân'ın Allah'tan çıkmasını Allah'ın vahyetmesi, yani Kelâm etmesi olarak anlamak gerekmektedir. Yoksa somut bir nesnenin Allah'tan çıkması gibi bir anlam çıkarmak teşbihi anlayıştan başka bir şey değildir.

Sonuç

Allah'ı anlamamız ve hakkında bilgi sahibi olmamız ancak O'nun bize kendisini nasıl tanıttığı ile mümkün olmaktadır. Kur'ân'da Allah kendisini bize tanıtırken yalnız bir yerde *Samed* olduğunu ifade etmektedir. *Samed* kelimesinin biri *Sıfat-ı İzafiye* diğeri de *Sıfat-ı Selbiye* olmak üzere iki anlamı bulunmaktadır. Bir kısım müfessirler kelimenin birinci anlamını, yani ihtiyaç halinde kendisine başvurulana *seyyid* anlamını; diğer bir kısım müfessirler de ikinci anlamını, yani zatı için *Vacibu'l-Vücud* oluşunu benimsemişlerdir. Allah'ın birliği ve tekliği bağlamında ele alındığında Allah'tan başkasının taşıyamayacağı anlam olan *Samedlik*, Allah'ın zâtî sıfatlarındandır. İhlâs Sûresinin bütünlüğünü de göz önüne bulundurduğumuzda *samed* kelimesinin *vâhid* ve *ehad* kavramları ile çok yakın ilişkisinin olduğunu, hatta bu kavramların başka bir ifadesi olduğunu söyleyebiliriz. İhlâs Sûresinin özellikle üçüncü ayeti olan 'doğmamış ve doğurmamıştır' ifadesi *samed* kelimesinin Allah'ın bir ve tek oluşu şeklindeki anlamı daha da kuvvetlendirmektedir.

Türkçe meallerin neredeyse tamamında *samed* kelimesine -bu çalışmada kelimenin birinci anlamı olarak ele alınan- ihtiyaç halinde kendisine başvurulana *seyyid* anlamının verildiği görülmektedir. Bu şekildeki yaygın anlamlandırma nedeniyle *samed* kelimesinin ikinci anlamının bilinmemesi, kullanılmaması hatta bu kelimeye eksik anlam verilmesi söz konusu olmaktadır. Kelâmî açıdan bakıldığında *samed* kelimesine bizim de tercih ettiğimiz anlamın verilmesi sûredeki mana bütünlüğü açısından da çok daha tutarlı görülmektedir. Buna göre İhlâs Sûresine şu şekilde anlam verebiliriz: *Deki: Allah Birdir, Tektir, doğmamış ve doğurmamıştır ve hiçbir şey O'nun dengi değildir.*

¹¹⁸ Tirmizi, H. No: 2836; Albani, *Daifu Camiu's-Sağir*, XI/299'da bu hadisin sıhhatini tartışmış ve zayıf olduğuna karar vermiştir.